

UDK: 323+32-05 Firdus A. (497.6) “ 18/19 ”

DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2024.53.161

Primljen: 31.10.2024

Prihvaćen: 22.11.2024

Izvorni naučni rad

Muhamed Nametak

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

nametak@gmail.com

Pojava Ali-bega Firdusa u javnom životu Bosne i Hercegovine i prvi podaci o njegovoj djelatnosti

Sažetak: Bosanskohercegovačka zemljišna aristokratija dolaskom Austro-Ugarske našla se pod velikim pritiskom, kako od strane sistema koji se izmijenio i kojem su se morali prilagođavati, tako i od strane kmetova koji su se nadali da će smjenom vlasti doći do promjene zemljišno-pravnih odnosa u zemlji. Ali-beg Firdus, kao član jedne od najistaknutijih begovskih porodica zapadne Bosne, bio je primjer uspješnog prilagođavanja novom sistemu. On se uspješno integrirao u novu upravu, održavao dobre odnose s lokalnim vlastima, a u isto vrijeme odlučno čuvao zemljišne posjede, koji su bili osnovni izvor njegovih primanja, a samim time i političkog ugleda i moći. Potvrda uspješnog rada, prije svega na privrednom planu stigla je 1894. kada je odlikovan ordenom viteza Franza Josefa što je bila izvrsna preporuka za njegov daljnji napredak kroz nomenklaturu bosanskohercegovačke piramide moći.

Ključne riječi: Ali-beg Firdus, Bosna i Hercegovina, aristokratija, muslimani, kmetovi, stočarstvo, agrarni odnosi

Abstract: With the arrival of Austria-Hungary, Bosnian landed nobility found itself under great pressure both from the system, which had changed and to which they had to adapt, as well as from the serfs, who hoped that the change of government would lead to a change in land-legal relations

in the country. Ali Bey Firdus, as a member of one of the most prominent noble families of Western Bosnia, was an example of successful adaptation to the new system. He successfully integrated into the new administration, maintained good relations with the local authorities, and at the same time decisively guarded his land possessions, which were the main source of his income, and thus of his political reputation and power. Confirmation of successful work, above all on the economic level, came in 1894. when he was awarded the Order of Knight of Franz Josef, which was an excellent convenience for his further advancement within the hierarchy of the Bosnian pyramid of power.

Key words: Ali-bey Firdus, Bosnia and Herzegovina, aristocracy, Muslims, serfs, livestock farming, agrarian relations

Pojava Ali-bega Firdusa u političkom životu bosanskohercegovačkih muslimana početkom XX stoljeća za vrijeme borbe za vjersko-mearifsku autonomiju, prvi je slučaj političkog liderstva kod te etničke grupe za vrijeme austrougarske okupacije i uprave. Ali-beg je bio porijeklom iz imućne i ugledne porodice Firdus, koja je stoljećima bila jedan od glavnih faktora vojne, političke i privredne zbilje u zapadnoj Bosni. S obzirom na činjenicu da je Ali-beg 1906. postao predsjednik Egzekutivnog odbora Muslimanske narodne organizacije, važno je rasvijetliti njegov životni put i prije početka pokreta za vjersko-mearifsku autonomiju, jer temelji njegovog političkog uspjeha nalaze se u godinama izgradnje njegove ličnosti tj. u njegovoj mladosti. Prilikom rasvijetljavanja tog perioda njegovog života, izazov je bio pronaći bilo kakav izvor informacija o njemu, jer postojeća literatura, pa i zbirke objavljenih izvora poznaju Ali-bega tek od pokreta za vjersko-mearifsku autonomiju. Dokumenti, koji se nalaze u Arhivu Bosne i Hercegovine pružili su određeni uvid u Ali-begove aktivnosti i osnovne probleme s kojima se susretao u periodu od punoljetstva do stupanja na mjesto gradonačelnika Livna. O najranijem periodu Ali-begovog života i rada nije sačuvano mnogo

arhivskih dokumenata, tako da se zaključci o njemu mogu praviti samo na osnovu nekoliko međusobno nepovezanih događaja, koji su zabilježeni od strane vlasti.

Prve godine austrougarske okupacije Livna označile su brojne intervencije zemaljske uprave i poboljšanja gradske infrastrukture. Gradske ulice su proširene, javna rasvjeta je uvedena. Pored toga, gradili su se novi putni pravci, prema Mostaru i Sinju, a uvedene su i telegrafske veze sa Travnikom i Sinjem. U oktobru 1878. otvorena je vojna bolnica, sa 120 kreveta, a grad je dobio i prvu apoteku. Prisutnost značajnog broja vojnika u Livnu značio je i poticaj obrtu, trgovini i ugostiteljstvu, a od 15. juna 1880. uvedena je putnička linija između Livna i Sinja.¹ Okupacijom Bosne i Hercegovine livanjski urbani pejzaž je temeljito promijenjen: porušeni su gradski bedemi, koji su izgrađeni nakon Kandijskog rata i koji su obuhvatali najveći dio grada. Također, porušena je Firdusova džamija u mahali Prikorici i Piragića mesdžid na Turbaši. Livno je do okupacije poslije Sarajeva bio grad s najviše potkupolnih džamija u Bosni i Hercegovini. Još jedna promjena, koja ilustruje promjenu u Livnu je i činjenica da se na gradskoj Musali, koju spominje Evlija Čelebija, nakon okupacije više nije klanjala džuma, već su odatle tek ispraćivani hodočasnici na hadž.² Naravno, shodno promjeni političke situacije, nova vlast je dala novi pečat gradu. Jedna karta iz 1882. pokazuje imena ulica poput: Franz Josefs gasse, Ana gasse, Johann Salvator gasse, Philipović gasse, Wurtemberg gasse itd. Ipak, značajno u kontekstu ovog rada jeste da je jedna ulica nosila ime Firdus gasse,³ što potvrđuje teoriju o dobrom odnosu između ove porodice i novih vlasti, ali i ugledu Firdusa u Livnu.

Od početka austrougarske okupacije Livno je bio jedan od bosanskih gradova, koji je doživio značajnu demografsku tranziciju i promjenu

¹ Damir Tadić, "Livanjski kotarski predstojnici u razdoblju austrougarske uprave", *Cleuna* br. 1, (2014.), 247, Bosansko-hercegovačke novine, br. 78, 26. septembar 1880, 4. Telegraf-ska veza između Livna i Travnika napravljena je prvobitno 1868. godine. Bosna br. 96 1. april 1868, 1.

² Abas Firdus, *Livno od najstarijih vremena do 1878. (neobjavljen rad) 1967*, 108-109.

³ Ahmet Burek, *Kameno Hlivno*. (Tešanj: Planjax, 2007), 205.

odnosa unutar etničkih skupina. Već u proljeće 1879. počelo je intenzivno iseljavanje muslimana u Osmansko Carstvo i unutrašnjost Bosne. U narednih desetak godina preko 100 livanjskih porodica se iselilo.⁴ Po prvom popisu stanovništva, koji je poduzela okupaciona uprava, 1879. u Livnu je živjelo 4.597 ljudi što ga činilo sedmim najvećim naseljenim mjestom u zemlji. Po posljednjem popisu iz 1910. godine Livno je imalo 4.729 stanovnika što je činilo porast od 132 osobe. Livno je 1910. palo na deseto mjesto najvećih naseljenih mjesta. U isto vrijeme broj muslimana je pao za 595, dok se broj pravoslavnih i katolika povećao za ravno 700 tako da su muslimani od većine postali manjina. U isto vrijeme Livno je bilo značajno središte doseljavanja iz Austro-Ugarske.⁵ Uzroci iseljavanja muslimana iz Livna slični su drugim sredinama u Bosni i Hercegovini, s tim što je Livno jedan od migracijama najpogođenijih gradova u Bosni i Hercegovini. Pored uobičajenih uzroka, kao što su promjena vlasti, gubitak prihoda sa čiflučkih imanja i stradanje u okupaciji 1878. kao jedan od uzroka javlja se i činovnička korupcija, odnosno odnos lokalnih predstavnika vlasti prema muslimanima. U tome se isticao Augustin Mazalin, porijeklom iz Drniša, koji je od jeseni 1879. do sredine 1880. bio zamjenik kotarskog predstavnika u Livnu Mustaj-bega Lakišića. Obojica su zbog zloupotreba smijenjeni sredinom 1880.⁶ Situacija se promijenila nabolje dolaskom na mjesto kotarskog predstojnika Piusa Lazzarinija, koji se trudio da umanjí nezadovoljstvo muslimana. Preko utjecajnih građana pokušao je da spriječi iseljavanje, prilikom čega se nije ustručavao ni od privatnih posjeta kućama, pa čak i prisustvom na noćnim sijelima, gdje se pojavljivao kao privatno lice, da tu pokuša postići, ono što nije kao službeno lice mogao iz svog ureda. Brojne putne isprave, izdate u svrhu napuštanja zemlje on je uspio na vješt način odu-

⁴ Ahmet Burek, *Kameno Hlivno*, 200.

⁵ Iljas Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća* (Sarajevo: Institut za historiju, 2004), Podaci o ukupnom broju stanovnika i prirodnom priraštaju preuzeti su iz tabele br. 2 str. 305; Podaci za muslimane, pravoslavne i katolike preuzeti iz tabela br. 9, 10, 11, str. 319-324. Podaci za doseljenike preuzeti iz tabele br. 13., 328.

⁶ Damir Tadić, "Livanjski kotarski predstojnici", 245-246.

zeti i time je umanjio iseljavanje muslimana.⁷

Ali-begov otac Abdurahman-beg 1860. naslijedio je od svog oca Ibrahim-bega posjede na sjevernom dijelu Livanjskog polja s kulom u Čelebiću. On se oženio Melćom Atlagić, iz jedne od najpoznatijih begovskih porodica livanjskog kraja. Iz tog braka rodili su se Alija i Đula. Kako je u tom vremenu bio običaj u pisanoj riječi, ali i govoru koristiti titulu uz vlastito ime, Alija je postao Ali-beg i gotovo je nemoguće pronaći mjesto gdje se Ali-beg zove po svom rođenom imenu.⁸ Ali-beg se oženio Biserom Džinić, iz poznate banjalučke begovske porodice. Njegov otac Abdurahman-beg je naslijedio preko 350 hektara najbolje zemlje u Livanjskom polju, tako da je Ali-beg već pri rođenju imao zemljišne posjede, koji su bili izvor velikih prihoda.⁹

Na osnovu jednog špijunskog izvještaja iz septembra 1878. da se zaključiti da Firdusi nisu učestvovali u otporu okupacionim snagama.¹⁰ Oni su time nastavili tradiciju poštivanja državnog autoriteta, koji je bio poznat u toj porodici generacijama. Ali-begov djed Ibrahim Firdus, posljednji livanjski kapetan, je za svoju lojalnost državnoj vlasti bio nagrađen titulom carskog kapidžibaše.¹¹ Slično tome, njegov otac Abdurahman-beg je prilikom dolaska Omer-paše Latasa u Bosnu i Hercegovinu došao u Sarajevo i izjavio lojalnost sultanu.¹²

Ali-beg se rodio 1864. u Livnu gdje je proveo djetinjstvo. Tu je završio ruždiju, koju je 1868. podigao o vlastitom trošku Mehmed-beg Firdus. Za ovu školu se zna da je u svom programu imala turski i arapski jezik,

---

⁷ Ahmed Aličić, *Iseljavanje Livnjaka u Tursku*, *Osvit*, br. 22, 1/1943. 2.

⁸ Ovaj podatak je dobiven iz porodičnog stabla prodice Firdus, koji je autoru ustupio Ali-begov potomak Bakir, kojem se ovom prilikom zahvaljujem.

⁹ Ahmet Burek, "Begovske porodice u Livnu, Firdusi", *Most* br. 147, (2002.) napomena br. 28

¹⁰ Ahmet Burek, *Kameno Hlivno*, 193-195.

¹¹ Hajrudin Ćurić, "Posljednji livanjski kapetan Ibrahim-beg II Firdus", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, sveska XII, (1957), 114.

¹² Staka Skenderova *Ljetopis Bosne 1825-1856. Čokorilo-Pamučina-Skenderova*, *Ljetopisi*, (Sarajevo: Veselin Masleša, 1976), 215.

pisanje i “realne nauke”.¹³ Nakon završetka ruždije otputovao je u Carigrad, gdje je proveo dio mladosti. Za vrijeme svog boravka u glavnom gradu Osmanskog Carstva dobro je savladao turski, perzijski i arapski jezik te stekao izvrsno poznavanje književnosti. Nakon povratka iz Carigrada, naslijedio je očeva imanja i postao jedan od naujglednijih Livnjaka.¹⁴ Ali-beg je po svojoj majci Melći bio u srodstvu s Mehmed-begom Kapetanovićem Ljubušakom, čija je majka bila sestra Ali-bega Atlagića, Melćinog oca. Ostala je zabilježena činjenica da je Firdus pomagao Ljubušaku u sakupljanju etnografske građe za Ljubušakovo “Narodno blago”, koje je objavljeno 1887. godine. U međusobnoj prepisci koristili su pismo bosančicu, što je bio običaj pojedinih bosanskih begova.¹⁵

Prije stupanja na gradonačelničku poziciju Ali-beg je bio posvećen svojim privrednim dobrima nastojeći uvećati svoj, već veliki, imetak. Ta njegova nastojanja mogu se pratiti kroz njegovu upornu borbu za očuvanje svojih zemljišnih posjeda i prihoda s njih, kao i ulaganja u postojeće privredne aktivnosti. U tom pogledu ilustrativan je njegov pokušaj moderniziranja svoje stočarske proizvodnje. Početkom marta 1893. godine on je uputio molbu kotarskom predstavništvu u Livnu da mu pomogne u nabavci mašine za drobljenje repe, kao i dva frizijska bika s kojim je namjeravao da oplemeni vlastitu stoku. Ova molba je preko okružne administracije u Travniku došla do Zemaljske vlade, koja je o istome obavijestila Zajedničko ministarstvo finansija. Vlada je posredovala kod bečke firme *Hostherr und Schrantz*, koja je proizvodila ove mašine i koja je ponudila cijenu od 75 forinti i popust od 15%. Ali-begu je ponuđeno da kupi mašinu na kredit, ali ponudu za kredit on je

¹³ Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1983) 145-146. Ruždija je bila prva vrsta svjetovnih škola podizanih za vrijeme osmanskog carstva. Odgovarala je rangu nižih srednjih škola i trajala je četiri godine nakon čega su svršenci bili obučeni za obavljanje nižih činovničkih zvanja ili su mogli nastaviti školovanje. U ruždije su primana djeca, koja su prethodno završila sibjan mekteb i znala čitati i pisati. Ćurić, 135-137.

¹⁴ “Ali-beg Firdus” *Pester Lloyd*, br. 155, 1. juli 1910, 2

¹⁵ Stipo Manderalo, *Kutija za čuvanje vremena – Prilozi proučavanju prošlosti livanjskog kraja* (Livno: Svjetlo riječi 1996), 42.

odbio i platio mašinu gotovim novcem što svjedoči njegovoj finansijskoj nezavisnosti.¹⁶ U pogledu nabavke bikova, poglavar vlade Appel bio je donekle skeptičan tvrdeći da pomenuta rasa bikova još nije dovoljno testirana u bosanskohercegovačkim uslovima budući da su pokušaji miješanja te rase s domaćim rasama stoke otpočeli nepunu godinu dana ranije, tj. 1892. u poljoprivrednoj stanici u Livnu. S obzirom na to da domaći uzgajivači stoke nisu bili upoznati s osobinama ovih goveda, vladao je opravdan strah da čitava akcija propadne što bi bio ozbiljan udarac naporima zemaljske uprave da oplemeni bosanskohercegovačke pasmine stoke. Ipak, s obzirom na politiku zemaljske uprave prema bosanskohercegovačkom plemstvu, Appel je konačnu odluku ostavio ministru Kallayu s molbom da ukoliko se odluči da odobri ovu prodaju istu izvrši preko vladinog savjetnika Kalteneggera koji je bio u kontaktu s uzgajivačem ovih bikova Josefom Sternbergerom iz Brunnecka, Tyrol. Cijena jednog bika bila je 15 forinti na koje je trebalo dodati troškove transporta.¹⁷ Skeptičnost Appela bila je opravdana, naime, već u augustu iste godine on je obavijestio ministarstvo o opasnoj bolesti stoke, prilikom koje je uginula jedna krava pasmine Möllthal u vlasništvu Ali-bega Firdusa. Cijeli slučaj ispitao je službeni livanjski veterinar Oskar Fola-kowski, koji je podnio izvještaj da su dva goveda uginula, jedno domaće pasmine iz poljoprivredne stanice u Livnu i jedno Möllthal, vlasništvo Ali-bega Firdusa. Kako bi se izbjeglo širenje opasne zaraze, uništeni su leševi životinja i svi veterinarski uzorci uzeti prilikom ispitivanja ovog slučaja.¹⁸ Prethodno je preko Zemaljske vlade obaviješten dobavljač ove stoke vladin savjetnik Kaltenegger da je došlo do problema sa stokom, koja je njegovim posredovanjem dovedena. Naročito je podvučeno da je problem što je pored državnih uginulo i govedo u vlasništvu Firdusa.¹⁹

¹⁶ ABiH, ZMF, Opći akti, 4200/1893. Pismo Zemaljskog poglavara Appela Zajedničkom ministarstvu finansija 7. april 1893.

¹⁷ Isto

¹⁸ ABiH, ZMF, Opći akti 9677/1893. Pismo Zemaljskog poglavara Appela Zajedničkom ministarstvu finansija 14. august 1893.

¹⁹ ABiH, ZMF, Opći akti 2616/1893, 7465/1893, 8480/1893

Ovaj slučaj ilustrira, koliko se zemaljska uprava brinula da vlastite mjere i metode na unapređenju stočarstva budu na kvalitetan način dovedene do kraja, te da nije bio cilj puko uvođenje plemenitih pasmina stoke, već da se ustručavalo od takvih poduhvata ukoliko se sumnjalo da čitav proces neće uspješno biti doveden do kraja. Inače, proces uvoza i oplemenjivanja krupne stoke bio je vid ulaganja na duže staze, nad kojim je zemaljska uprava budno bdila. Po odredbama vlade, svi uvoznici stoke imali su podršku veterinarskih službi i pravo na drvenu građu iz državnih šuma za svrhu podizanja modernih štala. U isto vrijeme, kao pružitelju usluga zajednici oni su morali u vremenskom periodu od tri godine ustupati bikove na priplod vlasnicima krupne stoke u okruženju. Ovu uslugu nisu imali pravo naplaćivati, ali su zauzvrat dobijali naknadu od države u iznosu od 20 forinti po biku. Naročito se dobro prilagodila rasa Pinzgau-Möllthaler na koju je otpadalo skoro polovina ukupno uvezenih grla. Država je, u nastojanjima da praksu modernog uzgajanja krupne stoke raširi kod domaćih uzgajivača, pored uvoza ovih goveda često kupovala i goveda uzgojena na domaćim farmama što je sasvim sigurno djelovalo stimulatивно na ulaganje u oplemenjivanje stoke.²⁰ Kao zaključak se nameće da je Ali-beg kupovinom ove stoke imao znatno šire poglede od kupovine za vlastite svrhe te da se ovim postupkom istakao u očima zemaljske uprave, jer se uspješno uklopio u njezinu politiku podizanja domaće privrede što je bila velika preporuka za njegovu političku karijeru u budućnosti.

U pogledu zaštite svojih zemljišnih posjeda Ali-beg je bio pažljiv i prva, u izvorima zabilježena, djelatnost s njegove strane vezana je za agrarne sporove s kmetovima iz sela Gornje Peulje, koje se nalazilo na sjeveru livanjskog kotara, a danas se nalazi u općini Bosansko Grahovo. Spor s kmetovima ili zakupnicima zemljišta, trajao je preko 20 godina. Još 1. novembra 1881. Ali-beg je uputio žalbu kotarskom uredu u Livnu zbog činjenice da kmetovi nisu plaćali hak. U datom zahtjevu tražio je da se hak plaća u obliku trećine svega što iz zemlje raste i polovine za sla-

²⁰ *Die Landwirtschaft in Bosnien und der Herzegovina*, (Sarajevo: 1899), 130-133

mu. Ovaj zahtjev je kotarski ured odbio, pozivajući se na odluku kome-sara za repatrijaciju Kasumovića koji je na osnovu usmenog dogovora obje stranke donio odluku 12. februara 1879. da kmetovi plaćaju petinu. Međutim, ohrabreni ovim ustupkom kmetovi tada odlučiše da ne žele plaćati nikakav hak osim kesima, tj. najma za zemljište, koje su iskrčili i koristili za vlastite potrebe. Ovakvo postupanje ih je skupo koštalo, jer je ministarstvo finansija, kao organ uprave u Bosni i Hercegovini 11. augusta 1883. donijelo odluku kojom su sve odluke, čak i u slučaju pravosnažnosti, bile podvrgnute mogućnošću novog postupka na zahtjev jedne od stranaka, ukoliko jedna od stranaka nije htjela da potpiše ugovor. Kako kmetovi nisu htjeli da potpišu ugovor, Ali-beg je obnovio svoj zahtjev prema kotarskom zastupništvu koje je 14. novembra 1885. donijelo odluku da kmetovi moraju plaćati trećinu. Na ovu odluku, kmetovi su se žalili direktno ministarstvu finansija u Beču koje je 4. februara 1888. potvrdilo prethodnu odluku nižeg organa. Svoju odluku potkrijepilo je argumentima da je po osnovu odluke vojne komande iz novembra 1878. i po dekretu Zemaljske vlade od 18. aprila 1880. ključni detalj za razrezivanje poreza, u odsustvu bilo kakvih ugovora, prijašnja praksa. Kako su kmetovi sami priznali da su prije okupacije plaćali trećinu, isti sistem je morao ostati na snazi i dalje. Ne mireći se s ovakvim raspletom, kmetovi su ponovo aktuelizirali ovo pitanje 1901, tačnije 8. novembra, kada su podnijeli zahtjev službenom uredu u Grahovu da izda nalog Firdusu da prihvati hak u obliku petine, koji su kmetovi deponirali ili da mu se hak oduzme. Kmetovi su svoj zahtjev potkrijepili praksom iz perioda 1897–1900. kada su u dogovoru sa Ali-begovim subašom Bećir-begom Ljubunčićem plaćali nešto više haka za žito, ali su bili oslobođeni haka za povrće iako mu je beg naredio da prikuplja trećinu i polovinu. Nakon ispitavanja, subaše, kmetova i analize kompletne dokumentacije, službeni organi su zaključili da je Ljubunčić u dogovoru sa svojim bratom izvršio pronevjeru na štetu Ali-bega Firdusa i da prijašnja odluka organa vlasti da kmetovi moraju plaćati trećinu validna i da ostaje na snazi. Kmetovi su se žalili i na ovu odluku vlasti sa zahtjevom

da se čitav postupak ponovo pokrene, jer je, navodno, Ali-beg bio vlasnik samo dijela zemljišta na kojem oni privređuju. Uz to, zahtijevali su da im vlasnik nadoknadi troškove krčenja zemljišta, koje su oni izvršili i koje žele da mu vrate. Vlada je i ovaj zahtjev odbila s obrazloženjem da zahtjev za nadoknadom ima osnovu, ali da niko ne može natjerati Firdusa da on isti ispuni s obzirom na njegovo vlasništvo zemlje, njegovo isključivo pravo je da odluči da li će se neki dio posjeda krčiti ili ne, a kako su to kmetovi radili samoinicijativno da ne postoji zakonski osnov da se Ali-beg natjera da plati tu nadoknadu.²¹

Prilika kmetovima se ukazala nedugo nakon ove odluke vlade; zbog smrti ministra Kallaya, koji je umro u julu 1903. godine. Oni su svoj zahtjev uputili ministarstvu 10. novembra iste godine s molbom da se zahtjev nanovo pokrene i da se u međuvremenu obustave “rubačine” tj. oduzimanje imovine na ime neplaćenog haka. Peuljani su se u ovoj žalbi naročito požalili na postupanje nižih tj. kotarskih organa vlasti iz Livna, koji po njihovom stavu nikad nisu bili na njihovoj, nego isključivo na Ali-begovoj strani. Nisu izostale ni žalbe na ponašanje samog Ali-bega, koji je prilikom rubačine na mjesto gdje su oduzete stvari donijete donio svoja četiri barjaka, čime je po mišljenju seljaka iz Peulja, htio da potvrdi svoju pobjedu nad njima. U svojoj žalbi oni su navodili i srazmjere oduzimanja imovine, tako su naveli primjer Alekse Ivankovića, kojem su kotarski službenici navodno oduzeli jedini pokrivač, kojim je pokrivač svoje osmero djece. Njegovoj ženi su oduzeli jedinu haljinu, zbog čega nije mogla da napušta kuću. Špiri Đukiću, koji je 1897. s dozvolom vlasti otvorio trgovinu robom i pićem, vlast je 1903. oduzela točarinsku dozvolu i dovela ga u tešku materijalnu situaciju. Jedan od argumenata kojim su pravdali svoje zahtjeve prema vladi bila je tvrdnja da je zemljište, koje su obrađivali od davnina bilo posjed begova Atlagića, a da je tek ženidbom Abdurahmana Firdusa, Ali-begovog oca, taj posjed prešao Firdusima, čime su htjeli aludirati da sam Ali-beg nije dovoljno upoznat

²¹ ABiH, ZMF, Opći akti, 123/1903. Pismo Zemaljskog poglavara Appela Ministarstvu finansija 3. januar 1903.

s historijatom odnosa kmetova prema prijašnjim vlasnicima, kojima su po njihovim riječima “uvijek i samo plaćali šestinu svega što iz zemlje niče”. Ova tvrdnja kmetova u suštini znači da su oni prelaskom na petinu od vremena Ali-begovog oca već bili jednom oštećeni.²²

Slijedeći zemljišni spor vezan je za visoravan Krug, koja se nalazi na jugozapadnoj strani planine Cincar s nadmorskom visinom koja dostiže 1.350 metara. Na pomenutoj visoravni kmetovi Ali-bega, Ilija i Tošo Marić, podigli su kuću i izvodili stoku na ispašu. Problem se pojavio 1891. godine kada je podignuto državno stočarsko gazdinstvo koje je sve pašnjake preuzelo za ispašu vlastite stoke. U narednim godinama desilo se više incidenata između uposlenika gazdinstva i kmetova. Risto Marić je kažnjen s globom u iznosu od 5 forinti jer je 14. novembra 1893. ušao na državni posjed i tu izveo vlastitu stoku. Tošo Marić je u junu 1894. počinio težak prekršaj jer je ponovo počinio nezakonit ulaz na državni posjed. Tom prilikom je uvrijedio tamošnjeg čuvara stoke, te ga pokušao podmititi da izvrše zamjenu ovaca kako bi došao do plemenitijih sorti, koje su bile u državnom vlasništvu. Ova kazna je kasnije preinačena u kaznu zatvora od četiri dana. U augustu iste godine u kotarski ured u Livnu, Marići su predali tužbu s ciljem da im se prizna pravo vlasništva nad pašnjacima na visoravni Krug. Problem je nastao jer se dotičnom uredu obratio i Ali-beg tvrdeći da polaže pravo na cijelu visoravan. U svojoj tužbi Marići su tvrdili da su bez ikakvih ograničenja od 1872. godine izvodili stoku na ispašu na Krug te da su shodno tome napravili štale i kuću. U svom izvještaju ministarstvu finansija, civilni adlatus baron Kutschera je naglasio da su Marići stanovnici sela Malovan u kotaru Bugojno te da imaju beznačajne posjede na dijelu visoravni koje obrađuju i za koje daju hak, ali da im je cilj bio da za korištenje ispaše prisvoje cijelu visoravan te da ih je to privuklo na migraciju iz Bugojna prema visoravni Krug. Braća Marić su tražili da im država prizna njihovo pravo na posjed ili u suprotnom isplati odštetu u

---

²² ABiH, ZMF, Opći akti 14396/1903. Pismo kmetova iz Gornjih Peulja upućeno Ministarstvu finansija u Beč, 10. novembar 1903.

iznosu od 5.500 forinti. U zaključku svog pisma Kutschera je predložio ministarstvu da se ovaj slučaj riješi nakon što Ali-beg službeno podnese zahtjev za priznavanje njegovih vlasničkih prava. U dokumentima nije zabilježeno da je Ali-beg podnio zahtjev za priznavanje vlasništva nad visoravni Krug tako da je najvjerojatnije država zadržala u svom posjedu pašnjake i gazdinstvo podignuto 1891. godine.²³ Sporovi Firdusa s njegovim kmetovima, ogledalo su dešavanja, koja su netom nakon okupacije nastupila u području zapadne Bosne, kada je katolički kler i političke stranke, koje su djelovale na području Dalmacije, uticala u prvom redu na hrvatsko seljaštvo da zahtjeva ublažavanje agrarnih odnosa. Kmetovi su tada u brojnim predstavama ministarstvu finansija u Beču tražili između ostalog da krčevine, šume i lugovi, kao i kuće koje su sami sagradili, pripadnu njima.²⁴

U privrednim aktivnostima Ali-beg se nije ustručavao ni od ortačkih odnosa, na rijeci Bistrici imao je dva mlina. Jednim je gazdovao uz suvlasnike Aliju Kalendera, Sulju Jahjaefendića, Đuru Pazina sinove Bešira Mastalića i Vakuf Džumanuša.²⁵ Također, u vlasničkom listu iz 1890. godine Firdus se spominje kao suvlasnik posjeda u Ždralovcu sa sestrama Todorović.²⁶ Na osnovu arhivskih dokumenata moguće je utvrditi i kasniju promjenu vlasništva nad ovim posjedom jer su sestre Todorović prodale svoj, zapadni, dio Ždralovca Vojislavu Šoli iz Mostara, dok je Ali-begu ostao istočni dio posjeda.²⁷

Prethodno navedeno svjedoči da je Ali-beg bio jedan od zemljoposjednika, koji je pokušao da se prilagodi promjenama koje su nastupile

²³ ABIH, ZMF, Opći akti 5850/1895. Jedan od argumenata za ovu tvrdnju jeste i taj što se pomenuto gazdinstvo nalazilo na istom mjestu i da je spomenuto u knjizi *Das Landwirtschaft in Bosnien und die Herzegovina* izdatoj 1899. godine od strane Zemaljske vlade.

²⁴ Hamdija Kapidžić, *Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918)*, *Jugoslavenski narodi pred Prvi svetski rat*, (Beograd: SANU, 1967), 319.

²⁵ Stipo Manderalo, *Kutija za čuvanje vremena*, 207.

²⁶ Ferdo Hauptman, "Bosanskohercegovački aga u procijepu između privredne aktivnosti i rentijerstva na početku XX stoljeća", *Godišnjak društva historičara*, godina XVII, (1969), 24.

²⁷ ABIH, ZMF, Opći akti 11.172/1909.

dolaskom nove vlasti. On je evoluirao od pukog uživaoca zemljišne rente do poduzetnika, koji ulaže u nove mašine predviđene za pravljenje stočne hrane. Također, bio je zainteresiran da poboljša pedigre vlastite stoke i stvori uzorno stočarsko gospodarstvo. Na kraju, s obzirom na to da je posjedovao mlinove, jasno je da je dio rente u vidu žitarica, koju je dobijao od kmetova, mljeo u svojim mlinovima i dalje kao gotov proizvod stavljao na tržište. To mu je omogućilo da dođe do velike finansijske dobiti koja će mu u borbi za vjersko-prosvjetnu autonomiju pomoći da se nametne kao jedan od lidera bosanskohercegovačke zemljišne aristokratije. Ali-beg je prigrlio od novog sistema, ne samo privredne inovacije već je i u pogledu svog ponašanja i vanjske pojave bio predstavnik nove generacije bosanskohercegovačke aristokratije. U jednom razgovoru s učiteljem Radom Pelešom, rekao je: “Ja sam zbacio bosanske haljine davno, jer su bile preteške i ljeti prevruće. Grdili su me, pa su i prestali”.²⁸

Politička karijera Ali-bega Firdusa počinje 1885. kada je livanjski kotarski predstavnik Pius Lazzarini smijenio dotadašnjeg gradonačelnika Ivu Tadića i na njegovo mjesto postavio Ali-agu Čizmića. Lazzarini se pobrinuo i za imenovanje članova gradskog zastupstva. Jedan od devet novoizabranih zastupnika bio je i Ali-beg Firdus, koji je na tom položaju ostao sve do smrti gradonačelnika Čizmića 4. januara 1895. godine.²⁹ Afirmacija položaja Ali-begovog, kako u pogledu njegovog ekonomskog položaja tako i političkog prestiža, svakako je bilo i odlikovanje ordenom viteza cara Franza Josefa, koje se desilo 1894. godine. Orden je pored Ali-bega dobio i tadašnji gradonačelnik Ali-aga Čizmić, a gradski zastupnik Đorđe Samardžić dobio je odlikovanje za zasluge kruni.³⁰ Nije poznato na ime čega je Ali-beg dobio ovo odlikovanje, ali bitno je znati da su odlikovanja u ovom periodu bila jedna od metoda, kojom su

²⁸ Rade Peleš, “Muslimanska nošnja u Bosni (Tuzla)”, *Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne*, knjiga XI ur. Milica D. Kosorić, (1975.), 74.

²⁹ Damir Tadić, “Livanjski gradonačelnici u vrijeme austrougarske uprave” *Info Livno*, bilten općine Livno, rujan 2012, br. 2, 26. Damir Tadić, Livanjski kotarski predstojnici, 253.

³⁰ *Bošnjak*, kalendar za 1895.

vlasti htjele da privuku u svoj tabor osobe, za koje se smatralo da mogu u budućnosti poslužiti interesima krune. Ta praksa bila je raširena i u drugim zemljama Evrope i dobila je naziv “valuta ordenja”. Kako bi se činovništvo učinilo što poslušnijim, a da se krugovi koji su se nalazili izvan hijerarhije vlasti uvuku organski u postojeći državni sistem, vlast se umjesto novcem koristila surogatom vrijednosti tj. odlikovanjima.³¹ Ipak ordenje je imalo pored funkcije privlačenja određenih osoba od interesa i svrhu biljega pouzdanosti te osobe za vlast. Ali-begov orden bio je jedan od argumenata, prilikom njegovog izbora na mjesto gradonačelnika, kojim se opravdavala njegova kandidatura.³²

Zaključak

Okupacija Bosne i Hercegovine 1878. predstavila se kao izazov konzervativnom bosanskohercegovačkom staležu aristokratije. Naviknut da bez mnogo truda živi na račun zemljišne rente, ovaj stalež se našao pod pritiskom kmetova, koji su očekivali da će s dolaskom nove vlasti doći do rješavanja agrarnog pitanja u njihovu korist, što je u suštini i bio jedan od razloga zbog kojeg su velike sile dale Bosnu i Hercegovinu na upravljanje Austro-Ugarskoj na Berlinskom kongresu. Iako se Monarhija u konačnici opredijelila za konzerviranje postojećih agrarnih odnosa, to nije umanjilo pritisak kojem je bio izložen bosanski begovat. Mnogi su u takvoj situaciji odlučili da napuste Bosnu i Hercegovinu, ne želeći da žive u zemlji pod vlašću kršćanskog vladara, ali i iz straha od budućnosti. Livanjski kraj, koji je još od druge decenije XIX stoljeće bio značajno imigracijsko čvorište, kamo su dolazili uglavnom seljaci bezemljaši iz Dalmacije, bio je naročito pogođen emigracijom bosanskohercegovačkih muslimana. Promjene koje su se brzo smjenjivale postavile su izbor: prilagoditi se promjenama ili nestati u vihoru historijskih zbivanja. Jedan od predstavnika bosanskohercegovačke aristokratije koji se uspješno prilagodio novonastaloj

³¹ Rihard Levinzon-Morus, *Novac u politici* (Beograd: Kosomos, 1934), 17.

³² ABiH, ZMF, Opći akti 367/1895. Pismo zemaljskog poglavara Appela Ministarstvu finansija 13. februar 1895.

situaciji bio je Ali-beg Firdus. Zahvaljujući činjenici da njegova porodica nije učestvovala u otporu okupaciji, bio je u dobrim odnosima sa kotarskim vlastima u Livnu. Na osnovu sačuvane arhivske građe, ali i pojedinih podataka iz literature vidljivo je da je on dosta rano odlučio da se integri-
ra u novouspostavljeni sistem po svim osnovama, iako je ostao vjeran i domaćoj tradiciji s obzirom na to da je ostao dosljedan korištenju starog bosanskog pisma, bosančice. Dva osnovna pravca njegovog rada do imenovanja za gradonačelnika Livna bila su borba za očuvanje naslijeđenih zemljišnih posjeda i stvaranje modernog stočarskog gospodarstva kroz nabavku novih mašina za proizvodnju stočne hrane, izgradnju modernih štala koje su poštovale sanitetske uslove kao i nabavku plemenitih pasmina stoke iz Monarhije. U pogledu zaštite njegovih begovskih posjeda, primjetna je crta da se Ali-beg striktno držao zakonskih rješenja, koja su mu išla na ruku i da nije popuštao na mjestima, gdje je smatrao da su povrijeđena njegova vlasnička prava. Njegova politička karijera otpočela je 1885. izborom u gradsko vijeće Livna, gdje je proveo narednih deset godina. Kao potvrdu njegove perspektive za budućnost stigao je orden viteza Franza Josefa, što je značilo, ne samo da je revnosno radio svoj posao nego i da je zemaljska uprava u njemu prepoznala uspješnog mladog čovjeka na kojeg je računala u budućnosti.

Izvori i literatura

Izvori:

- Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH)
  - Fond: Zajedničko ministarstvo finansija (ZMF)

Objavljeni izvori:

- Staka Skenderova Ljetopis Bosne 1825-1856. Čokorilo-Pamučina-Skenderova, Ljetopisi, Veselin Masleša, Sarajevo, 1976.

Štampa:

- *Bosna*, 1868.
- *Bosansko-hercegovačke novine* 1880.
- *Pester Lloyd*, Budimpešta, 1910.
- *Bošnjak*, kalendar za 1895.
- *Osvit*, Sarajevo, 1943.

Knjige:

- Burek, Ahmet. *Kameno Hlivno*. Tešanj: Planjax, 2007.
- Ćurić, Hajrudin. *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1983.
- *Die Landwirtschaft in Bosnien und der Herzegovina*, Sarajevo, 1899.
- Firdus, Abas. *Livno od najstarijih vremena do 1878. (neobjavljen rad)*, Sarajevo, 1967.
- Hadžibegović, Iljas. *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. Sarajevo: Institut za historiju, 2004.
- Levinzon-Morus, Rihard. *Novac u politici*. Beograd: Kosomos, 1934.
- Manderalo, Stipo. *Kutija za čuvanje vremena – Prilozi proučavanju prošlosti livanjskog kraja*. Livno: Svjetlo riječi, 1996.,

Članci:

- Burek, Ahmet. “Begovske porodice u Livnu, Firdusi”. *Most* br. 147, (2002): 60-68.
- Ćurić, Hajrudin. “Posljednji livanjski kapetan Ibrahim-beg II Firdus”. *Glasnik Zemaljskog muzeja*, sveska XII, (1957.): 97-131.
- Hauptman, Ferdo. “Bosanskohercegovački aga u procijepu između privredne aktivnosti i rentijerstva na početku XX stoljeća”. *Godišnjak društva historičara*, godina XVII, (1969): 23-40.

- Kapidžić, Hamdija. “Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918), Jugoslovenski narodi pred Prvi svetski rat”. (1967): 315-339.
- Peleš, Rade. “Muslimanska nošnja u Bosni (Tuzla)”. Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, knjiga XI ur. Milica D. Kosorić, (1975): 73-86.
- Tadić, Damir. “Livanjski gradonačelnici u vrijeme austrougarske uprave”. Info Livno, bilten općine Livno, br. 2 (rujan 2012) 25-28.
- Tadić, Damir. “Livanjski kotarski predstojnici u razdoblju austrougarske uprave”. Cleuna br. 1, (2014): 240-282.

Conclusion

Ali Bey Firdus in Public Life of Bosnia and Herzegovina and his Activities

The occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878 presented itself as a challenge to the conservative Bosnian nobility. Accustomed to living without much effort on the account of land rent, this class found itself under pressure from the serfs, who expected that with the arrival of the new government, the agrarian question would be resolved in their favor, which was essentially one of the reasons why European powers gave Bosnia and Herzegovina to the control of Austria-Hungary at the Congress of Berlin. Although the Monarchy ultimately decided to preserve the existing agrarian relations, this did not reduce the pressure to which the Bosnian beys were exposed. In such a situation, many decided to leave Bosnia and Herzegovina, not wanting to live in a country ruled by a Christian ruler, but also out of fear of the future. The Livno region, which was an important immigration hub since the second decade of the 19th century, where mostly landless peasants from Dalmatia came, was particularly affected by the emigration of Muslims from Bosnia and Herzegovina. The rapidly changing system presented a choice: adapt to the changes or disappear in the whirlwind of historical events. One of the representatives of the Bosnian nobility, who successfully adapted to the new situation, was Ali Bey Firdus. Thanks to the fact that his family did not participate in the resistance to the occupation, he had good relations with the district authorities in Livno. On the basis of the preserved archival material, as well as certain data from the literature, it is evident that he decided quite early on to integrate into the newly established system on all grounds, although he remained faithful to the local tradition, given that he remained consistent with the use of the old Bosnian script, “bosančica”. The two main directions of his work until he was appointed mayor of Livno were the fight for the preservation of inherited land and the creation of a modern livestock economy through

the acquisition of new machines for the production of animal food, the construction of modern barns, which adhered to the sanitary conditions, as well as the acquisition of noble breeds of livestock from the Monarchy. In terms of the protection of his properties, it is noticeable that Ali Bey strictly adhered to legal solutions, which suited him, and that he did not relent in places where he believed that his property rights were violated. His political career began in 1885 with his election to the city council of Livno, where he spent the next ten years. As a confirmation of his perspective for the future, he received the Order of Knight of Franz Josef, which meant not only that he did his job diligently, but also that the state administration recognized in him a successful young man that they counted on in the future.

